

Голубов В.В.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

УДК 343.9(477)

Актуальність розроблення наукової проблеми. Зміни в соціально-політичному та економічному житті суспільства призвели до різкого зростання загальнокримінальної злочинності. Так, на рубежі століть багато держав потрапили у глобальну політичну, соціальну, військову, духовну кризу. Важливим проявом цієї кризи є безпрецедентне для останніх десятиліть зростання злочинності [1].

Ще донедавна кримінологи заявляли про відсутність серйозних досліджень з футурології злочинності (прогнозування її майбутнього, передбачення технологічних, економічних або соціальних тенденцій), концепції майбутньої злочинності, а вже сьогодні можна з упевненістю говорити про їхню появу. В цьому аспекті важливим є виокремлення об'єкта кримінологічного вивчення злочинності, вибір методів її прогнозування та передбачення найнебезпечніших видів злочинності на найближчу та віддалену перспективу. Водночас попередження злочинності шляхом впровадження новітніх технологій у повсякденне життя активними темпами зростають. Втім, кримінологія має ще великий пласт неосвоєних проблем, зокрема, виникає запитання: якою бути кримінології майбутнього? З позицій наших переконань, вона заснована на фундаменті пропагування високих духовно-культурних цінностей. Власне у цьому аспекті і йтиме далі мова.

Метою наукової праці є висвітлення сучасних соціально-правових та філософсько-ідеологічних тенденцій формування кримінології майбутнього. Так, формування кримінології майбутнього та перспектив її розвитку у руслі духовно-ціннісної концепції праворозуміння на засадах міждисциплінарного підходу є надзвичайно важливими. Окремі наукові положення можуть стати

наріжним каменем створення нових теорій вчення. Запозичення іноземного досвіду та поєднання його з вітчизняними напрацюваннями у руслі розроблення вказаної проблеми сприяє докорінному переосмисленню кримінології як науки і навчальної дисципліни.

Прогнозування злочинності майбутнього, відслідковування її тенденцій та вироблення наукових концепцій боротьби з нею сприяє формуванню нового предмета кримінологічного вчення на засадах духовно-ціннісних концептів, які фактично пронизують кримінологічне поле наукових досліджень. Водночас вибір методів для його освоєння допоможе правильно сформулювати завдання, спрогнозувати (передбачити) небезпечні види злочинності у найближчій та віддаленій перспективі.

Ступінь розробленості наукової проблеми. У системі кримінологічних знань, на зразок американської та англійської традицій, сформовано нові наукові напрями: натуралістична кримінологія – О. М. Костенко, політична кримінологія – М. Максфілд, Н. А. Зелінська, інституціональна кримінологія – В. М. Др'омін, регіональна кримінологія – А. М. Бабенко, пенітенціарна кримінологія – І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, економічна кримінологія – В. Ругієро, екологічна кримінологія – Р. Е. Парк, Е. Берджесс, цифрова кримінологія та ін. Тенденція до окреслення в системі кримінологічних знань нових напрямів кримінологічних досліджень, створення теорій «середнього» рівня та нових методологічних підходів до пізнання злочинності, напевно, збережеться й надалі. Водночас, методологічний плюралізм, розроблення нетрадиційних наукових концепцій, нової доктрини кримінології заслуговує на підтримку і позитивно сприймається всією науковою спільнотою. Але багатоаспектність наукового пізнання не має нічого спільного з порушенням принципів цілісності і системності кримінологічних знань. У зв'язку з цим навряд чи правильно іменувати нові напрями кримінологічних досліджень, самостійні комплекси (підгалузі) кримінологічних знань окремими «кримінологіями», оскільки це суперечить основам наукознавства. У міру виокремлення нових форм і проявів злочинності, технологій злочинної поведінки кількість «кримінологій» буде невпин-

но зростати, що може призвести до втрати самостійного статусу кримінологічної науки.

Міждисциплінарний підхід у кримінології. Незважаючи на світовий досвід інтеграції міжгалузевих знань про злочинність та боротьбу з нею, формування комплексних міждисциплінарних проблем та напрямів досліджень, вироблення загальних підходів до вирішення проблеми боротьби із злочинністю, у вітчизняному науковому середовищі зберігається традиція диференціації знань, окреслення чітких меж наукового пізнання і сфери предметних інтересів. Замість створення нових концепцій та формування новаторських ідей, провідні фахівці у галузі наук кримінального циклу помітно більше переймаються удосконаленням понятійного апарату, тлумаченням правових норм і положень законодавства, вибудовуванням умоглядних юридичних конструкцій, значна частина яких виявляється неефективною. Поряд з цим в академічному середовищі набирає обертів рух прихильників прозахідної наукової традиції, які виходять за рамки відомих знань, генерують нові ідеї, вступають у публічні дискусії, пропонують альтернативні підходи до вирішення «вічних» наукових проблем.

Кримінологи разом із вченими з інших галузей знань намагаються зробити посильний вклад у вирішення багатьох соціальних проблем. З часу свого зародження кримінологія пройшла величезний шлях пізнання кримінальних реалій і їх закономірностей, вітчизняними та зарубіжними вченими-кримінологами створені ґрунтовні теоретичні моделі і концепції. Йдеться не лише про недостатню кримінологічну обґрунтованість антикримінальної політики в глобальному та національному масштабах чи ігнорування рекомендацій кримінологічної науки. Сьогодні, (у зв'язку з духовно-ідеологічною кризою суспільства), назріла необхідність у пошуку і обґрунтуванні принципово нових підходів до пояснення закономірностей сучасної злочинності. Один із таких підходів полягає в розширенні методологічного і теоретичного арсеналу кримінології, об'єднанні зусиль представників усіх гуманітарних, природничих і точних наук

Інтегративний підхід у дослідженні проблем кримінології.
Необхідність модернізації концептуальних теоретичних основ

фундаментальної кримінології в умовах постійної трансформації форм і масштабів злочинності визнається багатьма вченими. Кримінологія як суспільна наука відображає закономірний процес інтеграційних підходів та принципів наукового дослідження. Критика методологічних підходів кримінології нинішнього дня сприяє доцільності використання методологічного плюралізму, навіть поліпарадигмального методологічного характеру кримінології сучасності. Водночас, тенденції розвитку світової кримінологічної думки дають підстави говорити про появу у XXI ст. кримінології нової інтегративної теоретичної перспективи як основи міждисциплінарного дослідження злочинності з використанням можливостей, що доповнюють одна одну у різноманітних теоріях і методологічних підходах. В рамках новітніх підходів досить перспективним є використання ідей, запропонованих і обґрунтованих філософською, психологічною та багатьма іншими науками, а також духовно-ціннісні положення, які до цих пір широко не включалися в методологічний інструментарій кримінології і загалом могли б бути корисними для вирішення кримінологічних завдань.

Особистісний підхід у кримінології крізь призму переосмислення гуманно-ціннісних орієнтирів. Здавалось би, проблема особистості злочинця досить всебічно досліджена і «білих плям» вже не залишилося. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених розгляду даного питання, до цих пір у кримінології переважає поверхневий, спрощений погляд на особистість злочинця. Не випадково в судово-слідчій практиці боротьби зі злочинністю дедалі частіше спостерігається знеособлення злочинця, що виражається в слабкому обліку або взагалі ігноруванні його особистості (відповідно жорсткість застосовуваних заходів кримінально-правового впливу залежить від ступеня суспільної небезпеки особистості злочинця). Водночас сучасний гуманізм супроводжується такими його проявами, коли все частіше стирається грань між тими, хто скоює злочини, і законотворчими громадянами.

Інноваційний підхід у кримінології. У контексті сказаного надзвичайно важливими є класифікаційні характеристики інно-

ватики у кримінології, наведені вітчизняними дослідниками О. М. Бандуркою та О. М. Литвиновим, які наголошують, що інновації є одним із методів наукового пізнання [3]. Від того, наскільки вони реалізуються сьогодні, й залежатимуть майбутні зміни у кримінології. Тому, аналізуючи наявні інновації, продовжуючи їхнє розроблення, можна спрогнозувати їх стан у майбутньому.

Так, за методологічними підставами вчені розрізняють такі типи кримінологічних інновацій: принципи (науковості, продуктивності, раціональності, економічності тощо); вчення (кримінологічні, евристика, герменевтика, інноватика, футурологія); доктрини (модернізм, постмодернізм, діалектичний матеріалізм); моделі (західна, соціалістична, ісламська, азійська); поняття (кримінологічні визначення, категорії, дефініції); підходи (історичний, ситуаційний, генеалогічний, статистичний); технології (запобіжні, аналітичні, моніторингові, прогностичні, впливу); форми оприлюднення (семінари, інноваційні проекти, курси); методи, прийоми (системний, функціональний, структурний, моделювання, типологізація, порівняння) [3].

У прив'язці до сфер кримінологічної діяльності пропонуються наступні приклади кримінологічних інновацій: ідеологія (гуманізація протидії злочинності); конструювання (побудова якісно нової системи протидії злочинності); проектування (оптимізація і модернізація національної системи запобігання злочинам); управління кримінологічною діяльністю (типи замовників наукових проєктів); діагностика й оцінювання (існують такі типи наукових результатів: когнітивні, креативні, організаційні, комунікативні, ціннісно-сміслові тощо) [3]. Водночас з позицій кримінологічної інноватики важливо систематизувати інновації за шкалою часу: для сьогоднішнього дня, для завтрашнього, для далекої перспективи. Це допоможе планувати розроблення і реалізацію інновацій. Як модель, вони є відгуком саме на сьогоднішню політику у сфері протидії злочинності, коли колишня (радянська) система була деконструйована, а нової національної не створено. Отже, за шкалою часу типи інновацій поділяються на сьогоднішні та перспективні інновації, а також інновації майбутнього. У сучасному світі наукою займається велика кількість професійних кри-

мінологів, а розроблювані ними концепції протидії злочинності свідчать про їх високий фаховий рівень, всеохоплюваність, професіоналізм та суспільне значення. Натомість на всеукраїнському рівні кількість знаних кримінологів вимірюється одиницями. В цьому аспекті на особливу увагу заслуговує розвиток зарубіжної кримінології та адаптація напрацювань її вчених під вимоги вітчизняної дійсності. Все через те, що об'єкт кримінологічного вчення – злочинність – є надзвичайно всеохоплюваним, а якщо включити до нього проблеми метафізики, духовно-сутнісного буття людини, міждисциплінарну парадигму, тоді тут й справді відкривається широке поле для досліджень.

Прогнозування майбутньої злочинності повинно відбуватись безперервно, адже суспільні відносини постійно змінюються. Йдеться про досі невідомі та найнебезпечніші види злочинів у сфері генної інженерії, кіберпростору, яким необхідно протидіяти у найближчій перспективі.

На наше переконання, в Україні як на теоретичному, так і практичному рівні повинна приділятися належна увага вивченню та прогнозуванню окремих видів злочинності, з метою недопущення скоєння конкретних злочинів у майбутньому [4]. Не можна недооцінювати міждисциплінарний підхід у кримінології. Все у цьому світі гармонійно взаємопов'язане. Якщо духовно-культурні цінності в сучасному суспільстві відіграють вирішальну роль у формуванні загальної правової свідомості громадян, то на перше місце повинна виходити їхня популяризація, усіяка пропаганда і розповсюдження мирним шляхом, за умови дотримання свободи совісті та переконань інших громадян. Подібна діяльність щодо культивування вказаних цінностей має неабияке значення у попередженні правопорушень та злочинів. З огляду на велику кількість наукових досліджень, ураховуючи результати та здобутки вже проведених досліджень в Україні та світі, доречно говорити про духовно-ціннісну кримінологію, яка поступово узагальнюватиме у цьому напрямку знання, накопичені людством. Справді, виникає необхідність у розробленні ціннісного блоку протидії злочинності в умовах буремного швидkozмінного світу, глобалізаційних процесів. У даній царині слід зосередити свою увагу

на різноманітних сферах знань: філософії, соціології, політології, економіці, не кажучи вже про досягнення юридичних наук, зокрема кримінально-правового блоку (кримінального права та процесу, криміналістики, юридичної психології, оперативно-розшукової діяльності).

Перспективи розвитку кримінологічної (профілактичної) політики. Сучасна трансформація кримінологічної думки вимагає логічного переходу від теоретичного осмислення природи злочинності до практичного формування цілісної кримінологічної політики, яка б інтегрувала в собі профілактичний потенціал різних галузей знань. У цьому контексті кримінологічна політика має розглядатися не як вузькоспеціалізована діяльність правоохоронних органів, а як складна багаторівнева система соціального управління, спрямована на нейтралізацію криміногенних чинників через гармонізацію суспільних відносин. Міждисциплінарний підхід у цьому процесі виступає не просто методологічним інструментом, а фундаментальною засадою, що дозволяє поєднати правові, соціологічні, психологічні та технічні засоби запобігання злочинності. Важливим вектором розвитку такої політики є її поступова переорієнтація з репресивної моделі на превентивну стратегію, де основний акцент зміщується з факту вчинення злочину на умови, що його детермінують. Це вимагає розроблення новітніх концепцій «розумної» профілактики, яка базується на глибокому аналізі соціальних процесів та використанні прогностичних можливостей сучасної науки.

Реалізація міждисциплінарної парадигми в профілактичній політиці передбачає залучення напрацювань соціології права для аналізу ефективності діючих правових норм у реальному житті. Державна стратегія запобігання злочинності повинна враховувати не лише формальні показники правопорушень, а й рівень соціальної напруги, індекс щастя населення та ступінь довіри до державних інституцій, оскільки ці чинники безпосередньо впливають на стан криміногенної ситуації в країні [4]. Зокрема, соціологічний моніторинг дозволяє виявити латентні процеси радикалізації чи маргіналізації окремих груп, що є критично важливим для первинної профілактики. Водночас психологічний компонент

профілактичної політики має бути спрямований на корекцію девіантної поведінки через розвиток програм емоційного інтелекту та соціальної адаптації, що особливо актуально для молодіжного середовища. Такий інтегративний підхід дозволяє створювати «захисні бар'єри» на індивідуальному та мікросоціальному рівнях, мінімізуючи вплив негативних зовнішніх чинників на особистість.

Окремим перспективним напрямом розвитку кримінологічної політики є впровадження концепції архітектурної та урбаністичної превенції, що базується на теорії дизайну середовища. Міждисциплінарна співпраця кримінологів, архітекторів та фахівців із міського планування дозволяє реалізувати заходи технічного запобігання злочинності через створення безпечного простору, покращення освітлення та усунення «сліпих зон» у забудові. Це підтверджує тезу про те, що профілактична політика майбутнього виходить за рамки юридичної площини і стає частиною загальної стратегії сталого розвитку територій. Крім того, в умовах цифровізації суспільства невід'ємною частиною превентивної діяльності стає кіберпрофілактика, яка потребує об'єднання зусиль юристів та ІТ-фахівців для захисту критичної інфраструктури та особистих даних громадян. Державна політика у цій сфері має бути спрямована на формування цифрової гігієни та правової грамотності в інтернеті, що є найбільш ефективним способом протидії новітнім видам кіберзлочинів.

У контексті духовно-ціннісного підходу, який є стрижневим для нашого дослідження, профілактична політика повинна набути виразного етико-гуманістичного змісту. Це означає, що заходи запобігання мають бути спрямовані на культивування в суспільстві поваги до людської гідності, прав людини та верховенства права. Пропаганда високих духовно-культурних цінностей через систему освіти та засоби масової інформації виступає довгостроковою інвестицією в безпеку держави, оскільки формування стійких моральних переконань особистості є найкращим запобіжником проти вчинення правопорушень. Міждисциплінарність тут проявляється у взаємодії з педагогікою, культурологією та філософією права для створення цілісної виховної стратегії. Така політика

дозволяє нівелювати ідеологічну кризу та заповнити вакуум цінностей, який часто стає підґрунтям для поширення кримінальних субкультур та антисоціальних установок.

На завершення варто підкреслити, що перспективи розвитку кримінологічної (профілактичної) політики пов'язані з її перетворенням на гнучку, науково обґрунтовану та технологічно оснащену систему. Міждисциплінарний підхід дозволяє не лише ефективно протидіяти традиційній злочинності, а й оперативно реагувати на появу нових загроз, таких як злочини у сфері біотехнологій чи штучного інтелекту. Майбутнє кримінологічної політики полягає в синергії високих технологій та високих моральних цінностей, де людина з її правами та свободами залишається головним об'єктом захисту. Лише за умови поєднання зусиль представників різних наукових галузей та активної участі громадянського суспільства можливо побудувати дієву систему запобігання, яка забезпечить стабільність та правопорядок у довгостроковій перспективі.

1. *Grosfeld I. The Paradox of Transformation: An Evolutionary Case for Rapid Privatization // The Political Economy of Transformation. Heidelberg, 1994. , с. 149*
2. *Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. Проблеми законності. 2020. № 149. С. 168-184. С. 175-176.*
3. *Бандурка О. М., Литвинов О. М. Про кримінологічні інновації та деякі невітніші результати їх упровадження. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. – Харків : ХНУВС, 2021. – С.25–27.*
4. *Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір. Монографія. Оdesa: ОДУВС, 2014. 416 с.*

Голубощ В.В. Перспективи розвитку кримінології та кримінологічної (профілактичної) політики: міждисциплінарний підхід

У статті досліджено теоретико-методологічні засади формування кримінології майбутнього та перспективи розвитку профілактичної політики в умовах сучасної духовно-ідеологічної кризи. Обґрунтовано необхідність впровадження інтегративного підходу, що передбачає поєднання юридичних, соціологічних,

психологічних та філософських знань для пояснення закономірностей сучасної злочинності. Автор акцентує увагу на трансформації кримінологічної політики з реактивної моделі на проактивну стратегію, де ключову роль відіграє футурологічне прогнозування та інноваційні методи запобігання. Виокремлено духовно-ціннісний вектор як фундаментальний складник превенції, що ґрунтується на культивуванні високих етико-культурних орієнтирів та повазі до людської гідності. Доведено, що ефективність профілактичної діяльності безпосередньо залежить від міждисциплінарної взаємодії суб'єктів управління та впровадження концепцій «розумної» профілактики у цифрову та урбаністичну сфери сучасного буття.

Ключові слова: кримінологія майбутнього, кримінологічна політика, профілактика злочинності, міждисциплінарний підхід, духовно-культурні цінності, інтегративна парадигма, інновації в кримінології, футурологічне прогнозування, соціальне управління, правова свідомість.

Holubosh V.V. Prospects for the Development of Criminology and Criminological (Preventive) Policy: An Interdisciplinary Approach

The article explores the theoretical and methodological foundations of forming the criminology of the future and the prospects for developing preventive policy in the context of the modern spiritual and ideological crisis. The necessity of implementing an integrative approach is justified, involving the synergy of legal, sociological, psychological, and philosophical knowledge to explain the patterns of modern crime. The author focuses on the transformation of criminological policy from a reactive model to a proactive strategy, where futurological forecasting and innovative prevention methods play a key role. The spiritual-value vector is highlighted as a fundamental component of prevention, based on cultivating high ethical and cultural orientations and respect for human dignity. It is proven that the effectiveness of preventive activities directly depends on the interdisciplinary interaction of management entities and the implementation of «smart» prevention concepts in the digital and urban spheres of social life.

Keywords: criminology of the future, criminological policy, crime prevention, interdisciplinary approach, spiritual and cultural values, integrative paradigm, innovations in criminology, futurological forecasting, social management, legal consciousness.